

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING
TINGLAB TUSHUNISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Xalilova Sevara Kamoliddin qizi
Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti
tayanch doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21195723>

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhitining boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilida tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tinglab tushunish nutqiy faoliyatning boshqa turlari uchun poydevor vazifasini bajarishiga qaramay, maktab amaliyotida unga yetarlicha metodik e'tibor qaratilmayotgani ta'kidlanadi. Maqolada tinglab tushunishning psixolinguistik mexanizmlari, quyidan yuqoriga va yuqoridan quyiga yo'naltirilgan idrok jarayonlari hamda metakognitiv strategiyalar zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida yoritiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari raqamli vositalarni tanlash mezonlari bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi. Multimedia ta'limi nazariyasi tamoyillariga tayangan holda tinglashga o'rgatishning uch bosqichli metodikasi raqamli muhit sharoitida qayta talqin qilinadi hamda boshlang'ich sinflarda qo'llash mumkin bo'lgan raqamli vositalar tasniflanadi. An'anaviy va raqamli yondashuvlarning qiyosiy tahlili asosida raqamli vositalarning o'quv motivatsiyasi, tinglab tushunish samaradorligi va o'quvchilar faolligiga ijobiy ta'siri asoslanadi hamda ularni joriy etishda hisobga olinishi zarur bo'lgan cheklolar ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: tinglab tushunish kompetensiyasi, raqamli ta'lim muhiti, boshlang'ich ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, multimedia ta'limi, metakognitiv strategiyalar, interfaol platformalar, autentik audiomatn, o'quv motivatsiyasi, raqamli pedagogika.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности цифровой образовательной среды в развитии компетенции аудирования на английском языке у учащихся начальных классов. Подчеркивается, что, несмотря на основополагающую роль аудирования для остальных видов речевой деятельности, в школьной практике ему уделяется недостаточное методическое внимание. На основе современной научной литературы раскрываются психолингвистические механизмы аудирования, процессы восприятия «снизу вверх» и «сверху вниз», а также метакогнитивные стратегии. Возрастные и психологические особенности младших школьников рассматриваются во взаимосвязи с критериями отбора цифровых средств. Опираясь на принципы теории мультимедийного обучения, трёхэтапная методика обучения аудированию переосмысливается в условиях цифровой среды, а также классифицируются цифровые средства, применимые в начальных классах. На основе сравнительного анализа традиционного и цифрового подходов обосновывается положительное влияние цифровых средств на учебную мотивацию, эффективность аудирования и активность учащихся, а также указываются ограничения, которые необходимо учитывать при их внедрении.

Ключевые слова: компетенция аудирования, цифровая образовательная среда, начальное образование, компетентностный подход, мультимедийное обучение, метакогнитивные стратегии, интерактивные платформы, аутентичный аудиотекст, учебная мотивация, цифровая педагогика.

Abstract. *This article analyses the pedagogical potential of the digital learning environment in developing English listening comprehension competence in primary school learners. It is argued that, despite listening serving as a foundation for the other types of speech activity, school practice devotes insufficient methodological attention to it. Drawing on current academic literature, the article examines the psycholinguistic mechanisms of listening, bottom-up and top-down perception processes, and metacognitive strategies. The age and psychological characteristics of young learners are considered in relation to the criteria for selecting digital tools. Building on the principles of the cognitive theory of multimedia learning, the three-stage methodology of teaching listening is reinterpreted within the digital environment, and the digital tools applicable in primary classes are classified. Based on a comparative analysis of traditional and digital approaches, the positive impact of digital tools on learning motivation, listening effectiveness and learner engagement is substantiated, and the limitations to be considered in their implementation are outlined.*

Keywords: *listening comprehension competence, digital learning environment, primary education, competence-based approach, multimedia learning, metacognitive strategies, interactive platforms, authentic audio text, learning motivation, digital pedagogy.*

Jahon ta’lim makonida chet tillarini erta yoshdan o’qitish barqaror tendensiyaga aylandi: tilni boshlang’ich sinflardayoq o’zlashtirishga kirishgan bola fonologik tizimni egallashda, talaffuz me’yorlarini ichki his qilishda va tilga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirishda sezilarli ustunlikka ega bo’ladi. O’zbekistonda ushbu tendensiya davlat siyosati darajasida mustahkamlangan: chet tillarni o’rganish tizimini takomillashtirishga qaratilgan 2012-yildagi qaror ingliz tilini umumta’lim maktablarining birinchi sinfidan o’qitishni joriy etgan bo’lsa (O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2012), 2021-yilda qabul qilingan hujjat chet tillarini o’qitish sifatini xalqaro standartlar asosida yangi bosqichga olib chiqish vazifasini qo’ydi (O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2021). 2020-yilda yangi tahrirda qabul qilingan «Ta’lim to’g’risida»gi Qonun esa ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etishni rivojlanishning ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida belgiladi (O’zbekiston Respublikasining Qonuni, 2020).

Tilni tabiiy o’zlashtirish jarayoni eshitishdan boshlanadi: bola ona tilini avval tinglaydi, so’ng gapiradi, keyinchalik o’qish va yozishga o’tadi. Chet tilini o’rganishda ham xuddi shu ketma-ketlik psixologik jihatdan eng tabiiy yo’l hisoblanadi. Shunga qaramay, maktab amaliyotida tinglab tushunish ko’pincha eng kam o’qitiladigan ko’nikma bo’lib qolmoqda: darsda audiomatn bir-ikki marta eshittiriladi, savollarga javob olinadi va shu bilan ish yakunlanadi. J.Fildning haqqoniy ta’kidlashicha, bunday yondashuvda tinglash o’qitilmaydi, balki faqat tekshiriladi — o’quvchi nimani tushunmagani aniqlanadi-yu, lekin qanday qilib yaxshiroq tushunish mumkinligi o’rgatilmaydi (Field, 2008).

Raqamli ta’lim muhitining shakllanishi ushbu ziddiyatni bartaraf etish uchun sifat jihatidan yangi sharoit yaratdi. Bugungi boshlang’ich sinf o’quvchisi raqamli muhitda ulg’aygan avlod vakili bo’lib, audio va video kontentni iste’mol qilish uning kundalik tajribasining tabiiy qismidir. Pedagogikaning vazifasi — ana shu tajribani maqsadli o’quv faoliyatiga yo’naltirish, raqamli vositalarning didaktik salohiyatini tinglab tushunish kompetensiyasini tizimli rivojlantirish xizmatiga qo’yishdan iborat.

Mazkur maqolaning maqsadi raqamli ta’lim muhitida boshlang’ich sinf o’quvchilarining tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslarini yoritish va amaliyotga tatbiq etish yo’llarini asoslashdan iborat. Maqsadga

erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: tinglab tushunish kompetensiyasining mazmun-mohiyatini zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan ochib berish; raqamli ta'lim muhitining didaktik imkoniyatlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish; tinglashga o'rgatishning raqamli vositalarga tayangan metodikasini ishlab chiqish hamda an'anaviy va raqamli yondashuvlarni qiyosiy baholash. Tadqiqotda nazariy tahlil va sintez, qiyosiy-tipologik tahlil hamda boshlang'ich sinflardagi pedagogik amaliyot kuzatuvlarini umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tinglab tushunish uzoq vaqt davomida nutqiy faoliyatning «passiv» turi sifatida talqin etib kelindi, biroq so'nggi o'n yilliklardagi psixolingvistik tadqiqotlar bu qarashni tubdan o'zgartirdi. M.Rost tinglashni neyrofiziologik, lingvistik, semantik va pragmatik jarayonlarning yaxlit majmuasi sifatida ta'riflab, tinglovchi ma'noni tayyor holda «qabul qilib olmasligi», balki uni faol ravishda qurishini ko'rsatib berdi (Rost, 2016). Demak, tinglab tushunish — bu tashqi nutqiy signalni idrok etish, uni til birliklari sifatida dekodlash, mavjud bilimlar bilan bog'lash va kommunikativ niyatni anglashdan iborat murakkab kognitiv faoliyatdir.

Idrok mexanizmlari nuqtai nazaridan tinglash jarayonida ikki yo'nalishdagi operatsiyalar uzviy birlashadi. Quyidan yuqoriga yo'naltirilgan jarayonlar tovushlar oqimini fonemalar, bo'g'inlar, so'zlar va sintaktik tuzilmalarga ajratishni nazarda tutsa, yuqoridan quyiga yo'naltirilgan jarayonlar tinglovchining oldingi bilimlari, mavzuga oid sxemalari va kontekstdan kelib chiqadigan kutilmalariga tayanadi (Field, 2008). Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun bu ikkala yo'nalish ham o'ziga xos qiyinchilik tug'diradi: bir tomondan, uning chet tilidagi fonematik eshitish qobiliyati endigina shakllanmoqda, ikkinchi tomondan, dunyo haqidagi bilim zaxirasi va til tajribasi hali cheklangan. Shu bois kichik yoshdagi o'quvchini tinglashga o'rgatish har ikki mexanizmni parallel rivojlantirishni taqozo etadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda tinglashga o'rgatishning metakognitiv yondashuvi alohida o'rin tutadi. K.Goh va L.Vandergrift tinglovchining o'z idrok jarayonini rejalashtirishi, kuzatib borishi, yuzaga kelgan tushunmovchiliklarni aniqlab tuzatishi va natijani baholashi muvaffaqiyatli tinglashning hal qiluvchi sharti ekanini eksperimental dalillar bilan asoslagan (Goh & Vandergrift, 2021). L.Vandergriftning ikkinchi tildagi tinglash tadqiqotlariga bag'ishlangan sharhida ham strategik o'rgatilgan tinglovchilar matnni stixiyali tinglovchilarga nisbatan ancha samarali tushunishi qayd etilgan (Vandergrift, 2007). Boshlang'ich sinf sharoitida metakognitiv strategiyalar soddalashtirilgan shaklda — «tinglashdan oldin nimani eshitishimni taxmin qilaman», «tushunmagan joyimni belgilab qo'yaman», «tinglagandan keyin taxminimni tekshiraman» kabi amaliy qadamlar ko'rinishida singdiriladi.

Kompetensiyaviy yondashuv doirasida tinglab tushunish alohida olingan ko'nikma emas, balki kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Yevropa Kengashining til kompetensiyalari umumyevropa tizimiga qo'shimcha jildida retseptiv faoliyat deskriptorlari yangilanib, eng quyi pog'onalar uchun ham aniq ko'rsatkichlar kiritildi: pre-A1 va A1 darajadagi tinglovchi sekin va aniq talaffuz qilingan qisqa ko'rsatmalarni bajara oladi, tanish so'z va iboralarni nutq oqimidan ajrata oladi, kundalik vaziyatlarga oid soddasavollarni tushunadi (Council of Europe, 2020). Ushbu deskriptorlar boshlang'ich ta'limda o'quv maqsadlarini aniq belgilash va natijalarni xolis baholash uchun ishonchli mo'ljal bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, tinglab tushunish kompetensiyasi to'rt

o‘zaro bog‘liq komponentni qamrab oladi: lingvistik bilimlar (fonetik, leksik, grammatik tayanch), idrok ko‘nikmalari, strategik harakatlar majmuasi hamda tinglashga bo‘lgan qiziqish va ishonchni ifodalovchi motivatsion-emotsional komponent. O‘zbek metodika maktabida ham nutq faoliyati turlarining o‘zaro bog‘liqligi va tinglab tushunishning ta’lim boshlang‘ich bosqichidagi yetakchi roli ilmiy asoslab berilgan (Jalolov, 2012).

Tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirish strategiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchisining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olmasdan qurilishi mumkin emas. J.Piaje konsepsiyasiga ko‘ra, 7–11 yoshli bola konkret operatsiyalar bosqichida bo‘lib, mavhum mulohazalardan ko‘ra aniq, ko‘rgazmali tayanchga ega bo‘lgan aqliy harakatlarga moyildir (Piaget & Inhelder, 1969). Bu — audiomatnni rasm, video yoki real predmetlar bilan qo‘llab-quvvatlash zarurligini anglatadi: «yalang‘och» audio kichik yoshdagi tinglovchi uchun haddan tashqari mavhum yuklamadir. L.Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi ta’limoti esa tinglash topshirig‘i bola mustaqil bajara oladigan darajadan biroz yuqori, ammo kattalar yoki vosita ko‘magida uddalanadigan darajada bo‘lishi lozimligini ko‘rsatadi (Vygotsky, 1978). Bundan tashqari, kichik maktab yoshida ixtiyoriy diqqat hali beqaror bo‘lib, bir turdagi faoliyatda o‘rtacha o‘n–o‘n besh daqiqagina saqlanadi, eshitish xotirasining hajmi cheklangan. Shu sababli audiomatnlar qisqa (o‘ttiz soniyadan bir yarim daqiqagacha), kompozitsion jihatdan soddaga bo‘lishi va bir necha bor takror eshittirilishi maqsadga muvofiq. Nihoyat, J.Asherning to‘liq jismoniy javob metodi bolada nutqdan oldingi «sukut davri» mavjudligini va eshitilgan nutqqa harakat bilan javob qaytarish tushunishni mustahkamlashini ko‘rsatgan edi (Asher, 1969) — bu tamoyil raqamli muhitda video-harakatli topshiriqlar orqali yangicha hayot topadi.

Raqamli ta’lim muhiti deganda o‘quv jarayonining maqsadlariga xizmat qiluvchi raqamli kontent, apparat va dasturiy vositalar, kommunikatsiya kanallari hamda boshqaruv va baholash tizimlarining o‘zaro bog‘langan majmuasi tushuniladi. U an’anaviy sinf muhitini inkor etmaydi, balki uni yangi o‘lchov — vaqt va makon chegaralaridan xoli, individual sur’atga moslashuvchan, multisensor idrokka tayanuvchi o‘lchov bilan boyitadi. Boshlang‘ich ta’lim nuqtai nazaridan raqamli muhitning qimmatini uning texnik jihozlanganligida emas, balki bolaning idrok xususiyatlariga mos keluvchi didaktik mexanizmlarni ishga solishidadir.

Raqamli muhitda tinglashga o‘rgatishning ilmiy poydevorini R.Mayerning multimedia ta’limi nazariyasi tashkil etadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, inson axborotni ikki mustaqil — eshitish va ko‘rish — kanali orqali qayta ishlaydi va har ikkala kanal uyg‘un yuklanganda o‘zlashtirish samaradorligi sezilarli ortadi (Mayer, 2021). Nazariyaning bir qator tamoyillari tinglashga o‘rgatish metodikasi uchun bevosita amaliy ahamiyatga ega. Modallik tamoyili og‘zaki izohni yozma matn bilan emas, balki tasvir bilan birga berish samaraliroq ekanini ko‘rsatadi; segmentlash tamoyili uzun materialni bola o‘z sur’atida o‘zlashtiradigan qisqa bo‘laklarga ajratishni taqozo etadi; signal berish tamoyili diqqatni asosiy axborotga intonatsiya, rang yoki harakat orqali yo‘naltirishni nazarda tutadi; ortiqchalik tamoyili esa ekranni bir vaqtning o‘zida audio, to‘liq matn va tasvir bilan to‘ldirish kognitiv yuklamani oshirib yuborishidan ogohlantiradi. Ana shu tamoyillarga muvofiq tanlangan yoki yaratilgan raqamli material kichik yoshdagi tinglovchining cheklangan ishchi xotirasini asrab, idrokni yengillashtiradi.

Raqamli muhitning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining tayyorgarligiga bog‘liq. P.Mishra va M.Kohlerning texnologik-pedagogik-mazmuniy bilimlar modeli o‘qituvchi texnologiyani, pedagogikani va fan mazmunini alohida-alohida emas, balki

ularning kesishuvida egallagandagina texnologiya haqiqiy didaktik qurolga aylanishini asoslaydi (Mishra & Koehler, 2006). Boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchisi uchun bu — muayyan ilovani ishlata bilishning o'zi yetarli emasligini, uni qaysi til materiali uchun, qaysi yosh guruhida va qanday metodik maqsadda qo'llash lozimligini anglash zarurligini bildiradi.

Empirik tadqiqotlar ham raqamli vositalarning tinglash ko'nikmalariga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi. Chet tillarini o'qitishda qo'llaniladigan texnologiyalarning keng ko'lamlari sharhida aynan tinglab tushunish va talaffuz texnologik qo'llab-quvvatlash samarasi eng ishonchli dalillangan sohalar qatorida e'tirof etilgan (Golanka et al., 2014). Mobil qurilmalarga asoslangan til ta'limi bo'yicha so'nggi tadqiqotlar esa smartfon va planshetlar audio materialga istalgan joyda va vaqtda murojaat qilish, o'rganishni qisqa, ammo muntazam seanslarga bo'lish imkonini berishini ko'rsatadi (Stockwell, 2022) — bu kichik yoshdagi o'quvchining diqqat xususiyatlariga ayni muvofiq keladigan rejimdir.

O'zbekiston sharoitida raqamli ta'lim muhitini shakllantirish uchun me'yoriy va infratuzilmaviy zamin yaratilgan: umumta'lim maktablarini internet tarmog'iga ulash, multimedia sinflarini tashkil etish, elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish davlat dasturlari doirasida amalga oshirilmoqda, chet tillarini o'qitishga oid qarorda esa zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish sifat o'sishining sharti sifatida belgilangan (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 2021). Boshlang'ich sinflar uchun amaldagi «Kids' English» darsliklar majmuasi audio ilovalar bilan ta'minlangan bo'lib, bu materiallarni raqamli platformalar orqali interfaol shaklga o'tkazish uchun tayyor mazmuniy asos mavjudligini anglatadi. Shu bilan birga, hududlar kesimida texnik ta'minot va o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi darajasidagi tafovutlar raqamli muhit imkoniyatlaridan teng foydalanishga to'sqinlik qilayotganini ham e'tirof etish lozim.

Tinglashga o'rgatishning klassik metodikasi uch bosqichli tuzilmaga — tinglashdan oldingi, tinglash jarayonidagi va tinglashdan keyingi bosqichlarga tayanadi (Newton & Nation, 2021). Raqamli muhit ushbu tuzilmani bekor qilmaydi, balki har bir bosqichni yangi vositalar bilan boyitib, uning didaktik salohiyatini kengaytiradi.

Tinglashdan oldingi bosqichning vazifasi o'quvchida mavzuga oid sxemalarni faollashtirish, tayanch leksikani kiritish va tinglash maqsadini aniq belgilashdir. Raqamli muhitda bu vazifa videoning birinchi kadri yoki mavzuga oid tasvir asosida taxmin qilish, ovozli interfaol lug'at kartochkalari yordamida yangi so'zlarni eshitib-ko'rib o'zlashtirish, qisqa animatsion kirish orqali vaziyatni tasavvur qilish kabi usullarda hal etiladi. Muhimi, bola «nima uchun tinglayman» degan savolga javobni topshiriq shaklida oladi: masalan, «videoda nechta hayvon nomini eshitsang, shuncha rasmni belgila».

Tinglash jarayonidagi bosqichda raqamli vositalarning eng qimmatli xususiyati — materialni boshqarish imkoniyatidir. O'quvchi yoki o'qituvchi audiomatnni mantiqiy segmentlarga bo'lib eshittirishi, qiyin o'rinlarni qayta tinglashi, zarur bo'lganda ijro tezligini pasaytirishi mumkin; bu — magnitafon davrida amalda erishib bo'lmaydigan moslashuvchanlikdir. Interfaol topshiriqlar — eshitilgan so'zga mos rasmni bosish, voqealar ketma-ketligini suratlar yordamida tiklash, ko'rsatmaga binoan elementlarni o'rinlariga sudrab joylashtirish — tinglashni kuzatuvchi holatdan faol harakatga aylantiradi. Bunda har bir o'quvchining javobi tizimda qayd etilib, o'qituvchi sinfning umumiy manzarasini real vaqtda ko'rish imkoniga ega bo'ladi. To'liq jismoniy javob tamoyiliga tayangan video-mashqlar — eshitilgan buyruqni harakat bilan bajarish — kichik yoshdagi o'quvchining harakatga bo'lgan tabiiy ehtiyojini idrok jarayoniga xizmat qildiradi.

Tinglashdan keyingi bosqich tushunilgan mazmunni boshqa nutqiy faoliyat turlariga ko’chirishga qaratiladi: o’quvchilar tinglangan matn yuzasidan ovozli javob yozadi, qahramon nomidan qisqa replika aytadi, voqeani rasm orqali qayta hikoya qiladi. Ovoz yozish funksiyasi bolaga o’z nutqini eshitish va qayta urinish imkonini berib, tinglash bilan gapirish o’rtasidagi tabiiy ko’prikn mustahkamlaydi.

Metodikaning ikkinchi muhim qatlami — metakognitiv tsiklni raqamli muhitga singdirishdir. Rejalashtirish, kuzatish va baholash bosqichlari boshlang’ich sinf o’quvchisiga mos soddalashtirilgan shaklda taqdim etiladi: tinglashdan oldin bola interfaol so’rovnoma taxminini belgilaydi, tinglash davomida tushunarliklik darajasini shartli belgilar bilan qayd etadi, yakunda esa «bugun tinglashda menga nima yordam berdi» savoliga emotsional shkala yordamida javob beradi. Bunday refleksiya muntazam takrorlanganda strategik tinglash odati shakllanadi (Goh & Vandergrift, 2021).

Differensiatsiya raqamli metodikaning yana bir tayanch nuqtasidir. Ayni bir audiomatn turli murakkablikdagi topshiriqlar bilan taqdim etilishi mumkin: tayyorgarligi pastroq o’quvchi tasviriy tayanch va sekinlashtirilgan ijro bilan ishlasa, ilg’or o’quvchi qo’shimcha detallarni aniqlash topshirig’ini oladi. Ayrim platformalarning adaptiv algoritmlari topshiriq qiyinligini o’quvchi javoblariga qarab avtomatik moslashtiradi, bu esa har bir bolani aynan o’zining yaqin rivojlanish zonasida ushlab turishga xizmat qiladi.

Baholash masalasida raqamli muhit formativ yondashuvga keng yo’l ochadi: tizim har bir urinish natijasini jamlab, o’sish dinamikasini ko’rsatadi, xatoni esa jazo emas, navbatdagi urinish uchun signal sifatida taqdim etadi. Baholash mezonlari til kompetensiyalari umumyevropa tizimining pre-A1 va A1 darajadagi deskriptorlariga muvofiqlashtirilsa, natijalar xalqaro miqyosda qiyoslanuvchan bo’ladi (Council of Europe, 2020). Shu o’rinda muhim metodik talab — raqamli mashg’ulotlar davomiyligini sanitariya me’yorlariga muvofiq cheklash: boshlang’ich sinflarda ekran bilan uzluksiz ishlash o’n besh daqiqadan oshmasligi, raqamli faoliyat harakatli va an’anaviy mashqlar bilan almashinib turishi lozim. Raqamli vosita darsning mazmunini emas, balki vositasini o’zgartiradi; metodik boshqaruv esa o’qituvchi zimmasida qoladi.

Tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi raqamli vositalarni didaktik vazifasiga ko’ra to’rt guruhga ajratish mumkin.

Birinci guruhni interfaol mashq platformalari tashkil etadi. LearningApps va Wordwall xizmatlari o’qituvchiga o’z audiomatni asosida moslashtirilgan topshiriqlar — eshitganini rasm bilan bog’lash, ketma-ketlikni tiklash, juftlarni topish kabi mashqlar yaratish imkonini beradi. Kahoot va Quizizz platformalari esa tinglab tushunishni tekshiruvchi musobaqa shaklidagi viktorinalar o’tkazishga qulay bo’lib, jamoaviy ishtirok hissini kuchaytiradi. Ushbu vositalarning afzalligi — tayyor shablonlar asosida o’qituvchi maxsus texnik bilimsiz ham milliy darslik mazmuniga mos kontent yarata olishidadir.

Ikkinchi guruh — autentik va yarim-autentik audio-vizual resurslar. British Council tashkilotining bolalarga mo’ljallangan bo’limi yoshga mos qo’shiqlar, ertaklar va mashqlar bilan ta’minlangan bepul resurslarni taqdim etadi; bolalar qo’shiqlariga ixtisoslashgan videokanallar sodda leksika, ko’p takror va harakatli ijro tufayli boshlang’ich bosqich uchun ayniqsa qimmatlidir. Bunday materiallar ona tilida so’zlashuvchilarning tabiiy talaffuzi va intonatsiyasini namoyish etib, sinfdagi til muhitini autentik namunalar bilan boyitadi.

Uchinchi guruhga mobil ilovalar kiradi. O’yin mexanikasiga qurilgan til o’rgatuvchi ilovalar eshitib tanish, eshitib terish, eshitib takrorlash mashqlarini qisqa kunlik seanslar shaklida taqdim etadi va bola erishgan natijani vizual rag’bat bilan mustahkamlaydi. Mobil

formatning ahamiyati shundaki, u tinglash amaliyotini dars doirasidan chiqarib, uyda mustaqil mashq qilish odatini shakllantiradi (Stockwell, 2022); ota-onalar esa bolaning faolligini ilova hisobotlari orqali kuzatib borishi mumkin.

To’rtinchi guruhni nutq texnologiyalari tashkil etadi. Matnni nutqqa aylantiruvchi xizmatlar o’qituvchiga istalgan o’quv matnini turli tezlik va ovozlarda audioga aylantirish imkonini beradi, bu esa darslik materialini tinglash mashqiga tezkor moslashtirishga xizmat qiladi. Nutqni aniqlash funksiyalari esa bola eshitgan so’zini qaytarganda talaffuzni taqqoslab, eshitish va talaffuz o’rtasidagi bog’liqlikni mustahkamlaydi.

Vositlarni tanlashda to’rt mezonga tayanish maqsadga muvofiq: lingvistik mosligi — material til kompetensiyalari umumiyevropa tizimining pre-A1–A1 darajalariga muvofiqligi; yoshga mosligi — interfeysning soddaligi, topshiriq ko’rsatmalarining vizual qo’llab-quvvatlanishi; metodik maqsadga mosligi — vosita darsning aynan qaysi bosqichiga xizmat qilishi; xavfsizligi — reklama va begona kontentdan himoyalanganlik hamda shaxsiy ma’lumotlar daxlsizligi. Milliy kontekstda ushbu vositalar «Kids’ English» darsliklar majmuasining audio materiallari bilan integratsiyalashgan holda qo’llanilsa, raqamli faoliyat davlat ta’lim dasturining mantiqiy davomiga aylanadi va o’quv jarayonining yaxlitligi ta’minlanadi.

O’tkazilgan nazariy tahlil va boshlang’ich sinflardagi pedagogik amaliyot kuzatuvlarini umumlashtirish raqamli vositalarning tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishga ta’sirini to’rt yo’nalishda baholash imkonini beradi.

Motivatsiyaga ta’siri. Kichik maktab yoshida o’quv motivatsiyasi bevosita faoliyatning emotsional jozibadorligiga bog’liq. Kuzatuvlar shuni ko’rsatadiki, o’yin elementlari — ochko, bosqich, jamoaviy musobaqa — kiritilgan tinglash mashqlarida o’quvchilar topshiriqni qayta-qayta bajarishga o’zlari intiladi, ya’ni takroriy tinglash majburiyatdan ichki ehtiyojga aylanadi. Multfilm qahramonlari, qo’shiq va harakatli video bolaning qiziqishlar olamiga mos kelgani bois chet tilidagi nutqni tinglash «qiyin mashq» emas, balki tabiiy ermak sifatida qabul qilinadi. Ayni shu emotsional ijobiy fon til o’rganishdagi xavotirni pasaytirib, idrok kanallarining ochiq bo’lishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, o’yin mexanikasi o’z holicha barqaror motiv yarata olmasligini ham qayd etish lozim: yangilik effekti susaygach, qiziqishni mazmunan boy va bola hayotiga daxldor material ushlab turadi.

Tinglab tushunish samaradorligiga ta’siri. Multimedia tamoyillariga muvofiq qurilgan material eshitish va ko’rish kanallarini uyg’un yuklab, ma’noni anglashni osonlashtiradi (Mayer, 2021): tasviriy tayanch noma’lum so’z ma’nosini kontekstdan chiqarib olishga ko’maklashadi, segmentlangan taqdimot esa ishchi xotira yuklamasini me’yorda saqlaydi. Takroriy tinglash, tezlikni moslashtirish va qiyin o’rinlarga qaytish imkoniyati har bir o’quvchiga matn ustida o’z sur’atida ishlash sharoitini yaratadi — an’anaviy frontal eshittirishda bunday individuallashuvga erishib bo’lmaydi. Texnologik qo’llab-quvvatlangan tinglash mashg’ulotlarining samaradorligi xalqaro tadqiqotlar sharhlarida ham ishonchli tasdiqlangan (Golonka et al., 2014). Ayni paytda samara avtomatik kafolatlanmaydi: ortiqcha animatsiya, bir vaqtda berilgan audio va to’liq yozma matn, mazmunga aloqasiz vizual effektlar diqqatni tarqatib, aksincha, tushunishni qiyinlashtirishi mumkin. Demak, hal qiluvchi omil vositaning o’zi emas, uning metodik jihatdan to’g’ri qo’llanilishidir.

O’quvchilar faolligiga ta’siri. An’anaviy tinglash mashg’ulotida bir vaqtning o’zida faqat bir-ikki o’quvchi javob berish imkoniga ega bo’lsa, interfaol muhitda har bir bola har bir topshiriqqa shaxsan munosabat bildiradi: tugmani bosadi, elementni ko’chiradi,

harakatni bajaradi, ovozini yozadi. Faollikning bunday yalpilashuvi ikki muhim oqibatga olib keladi: birinchidan, sust va tortinchoq o’quvchilar ham xatodan cho’chimasdan ishtirok etadi, chunki javob sinf oldida emas, tizim bilan «yakkama-yakka» beriladi; ikkinchidan, o’qituvchi to’plangan javoblar statistikasi asosida qaysi o’quvchiga qanday yordam zarurligini aniq ko’radi va yordamni manzilli tashkil etadi. Shu tariqa raqamli muhit faollikni tashqi nazoratdan ichki ishtirokka aylantiradi.

An’anaviy va raqamli yondashuvlarning qiyosiy tahlili quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

Mezon	An'anaviy yondashuv	Raqamli yondashuv
Audio manba	Darslik audiosi, o’qituvchi nutqi; manbalar cheklangan	Autentik va moslashtirilgan resurslarning keng zaxirasi
Idrok tayanchi	Asosan eshitish kanali	Eshitish va ko’rish kanallarining uyg’unligi
Sur’at va takror	Butun sinf uchun yagona rejim	Individual sur’at, segmentlash, cheksiz takror
Faollik qamrovi	Navbat bilan ayrim o’quvchilar	Har bir o’quvchining bir vaqtdagi ishtiroki
Qayta aloqa	Kechiktirilgan, umumiy	Tezkor, shaxsiylashtirilgan
Baholash	Yakuniy natijaga yo’naltirilgan	Formativ, dinamikani kuzatuvchi
Cheklovlar	Motivatsion zaiflik, individuallashtirish qiyinligi	Texnik ta’minotga bog’liqlik, ekran vaqti me’yorlari, o’qituvchining raqamli tayyorgarligiga talab

Jadvaldan ko’rinib turibdiki, raqamli yondashuvning ustunliklari aynan an’anaviy metodikaning zaif nuqtalariga — individuallashtirishning cheklanganligi, qayta aloqaning kechikishi va motivatsion resursning kamligiga to’g’ri keladi. Biroq qiyosiy tahlil raqamli yondashuvni mutlaqlashtirish uchun asos bermaydi: jonli muloqot, o’qituvchining bevosita nutqi, sinfdoshlar bilan yuzma-yuz o’zaro ta’sir tinglab tushunishning kommunikativ tabiatini ta’minlovchi o’rinbosarsiz omillar bo’lib qolaveradi. Eng samarali yechim — ikki yondashuvning maqsadli uyg’unlashuvi: raqamli vositalar idrokni tayyorlash, mashq qildirish va baholash bosqichlarida, jonli muloqot esa tushunilgan mazmunni real kommunikatsiyaga ko’chirishda yetakchilik qiladi. Bunday uyg’unlashuvning sharti sifatida o’qituvchilarning texnologik-pedagogik-mazmuniy tayyorgarligini tizimli oshirish (Mishra & Koehler, 2006) hamda hududlararo raqamli tafovutni qisqartirish alohida dolzarblik kasb etadi.

Olib borilgan tahlil quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi. Birinchidan, tinglab tushunish boshlang’ich bosqichda chet tilini o’zlashtirishning tayanch kompetensiyasi bo’lib, u lingvistik bilimlar, idrok ko’nikmalari, metakognitiv strategiyalar va motivatsion komponentning yaxlit birligi sifatida maqsadli shakllantirilishi lozim; uni

stixiyali rivojlanishga tashlab qo'yish nutqiy taraqqiyotning keyingi bosqichlarida tizimli uzilishlarga olib keladi.

Ikkinchidan, raqamli ta'lim muhiti boshlang'ich sinf o'quvchisining yosh xususiyatlari — ko'rgazmali-obrazli tafakkur, beqaror diqqat, harakat va o'yinga ehtiyoj — bilan tabiiy hamohanglik kasb etadi: multimedia tamoyillariga muvofiq qurilgan material idrokni yengillashtiradi, interfaollik har bir bolani faol ishtirokchiga aylantiradi, moslashuvchan rejim esa individual rivojlanish trayektoriyasini ta'minlaydi.

Uchinchidan, raqamli vositalarning samarasi ularning metodik jihatdan asoslangan qo'llanilishiga bog'liq: uch bosqichli tinglash modeli, metakognitiv refleksiya, til kompetensiyalari umumyevropa tizimi deskriptorlariga tayangan baholash va ekran vaqti me'yorlariga rioya qilish raqamli faoliyatni didaktik jihatdan boshqariladigan jarayonga aylantiradi. Texnologiya o'qituvchining o'rnini bosmaydi, balki uning metodik imkoniyatlarini kengaytiradi.

To'rtinchidan, O'zbekiston boshlang'ich ta'limi sharoitida raqamli vositalarni amaldagi darsliklar majmuasi bilan integratsiyalash, o'qituvchilarning raqamli-metodik kompetensiyasini malaka oshirish tizimi orqali rivojlantirish hamda boshlang'ich sinflarga mo'ljallangan milliy interfaol tinglash resurslarini yaratish istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi. Kelgusi tadqiqotlar doirasida taklif etilgan metodikaning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali empirik tekshirish hamda raqamli muhitda tinglab tushunish darajasini tashxislashning milliy mezonlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asher, J. J. (1969). The total physical response approach to second language learning. *The Modern Language Journal*, 53(1), 3–17.
2. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment — Companion volume*. Council of Europe Publishing.
3. Field, J. (2008). *Listening in the language classroom*. Cambridge University Press.
4. Goh, C. C. M., & Vandergrift, L. (2021). *Teaching and learning second language listening: Metacognition in action* (2nd ed.). Routledge.
5. Golonka, E. M., Bowles, A. R., Frank, V. M., Richardson, D. L., & Freynik, S. (2014). Technologies for foreign language learning: A review of technology types and their effectiveness. *Computer Assisted Language Learning*, 27(1), 70–105.
6. Jalolov, J. J. (2012). *Chet til o'qitish metodikasi*. O'qituvchi.
7. Mayer, R. E. (2021). *Multimedia learning* (3rd ed.). Cambridge University Press.
8. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
9. Newton, J. M., & Nation, I. S. P. (2021). *Teaching ESL/EFL listening and speaking* (2nd ed.). Routledge.
10. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, O'RQ-637-son. (2020, 23-sentabr). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son qarori. (2012, 10-dekabr). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xalq ta'limi tizimida chet tillarini o'qitishni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. (2021, 19-may). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

13. Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). The psychology of the child. Basic Books.
14. Rost, M. (2016). Teaching and researching listening (3rd ed.). Routledge.
15. Stockwell, G. (2022). Mobile assisted language learning: Concepts, contexts and challenges. Cambridge University Press.
16. Vandergrift, L. (2007). Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. *Language Teaching*, 40(3), 191–210.
17. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.